

Straff och skyddsåtgärd mot alkoholbrottslingar i dagens Europa.

Av Dr. jur. GERHARD SIMSON, Stockholm.

Under den tid då den klassiska straffidén dominerade kunde alkoholens roll för brottet och brottslingen endast i ringa omfattning beaktas av kriminallagstiftaren och brottmålsdomaren. Alkoholens kriminogenetiska natur ansågs icke såsom ett straffrättsligt utan såsom ett medicinskt eller socialpolitiskt problem som ingenlunda kunde ge anledning till någon särbehandling av den åt alkoholmissbruk hemfallne gärningsmannen. Det begångna brottet fick sonas utan hänsyn till brottslingens personlighet och straffets effekt. Varken alkoholbrottslingens vårdbehov eller samhällets skyddsintresse kunde således tillgodoses genom någon särskild kriminalreaktion.

Av de straffrättsliga problem som uppstår genom alkoholkriminalitet kunde och kan för den klassiskt orienterade kriminallagstiftaren huvudsakligen endast två frågor kräva behandling i strafflagen. Bortser man från straffets preventionsfunktion, vinner frågan huruvida gärningsmannens rus eller hans starka alkoholpåverkan utesluter eller minskar den straffrättsliga »tillräkneligheten« särskild betydelse och måste behandlas i strafflagen. För den lagstiftare som vill lämna gärningsmannens sociala farlighet obeaktad och allenast utgå från den tilltalades »skuld« är hans tillräknelighet vid brottets begående ett ofrånkomligt villkor för kriminalrättsligt ansvar. Men ej heller den lagstiftare som ställer preventionstanken i förgrunden kan helt bortse från skuldfrågan. Den berusades skuld ligger stundom endast i hans alkoholkonsumtion eller alkoholmissbruk; ofta saknas i sådana fall lagens allmänna förutsättningar för en medvetet företagen handling. Kriminalisterna har därför i många länder sökt finna en utväg genom att överta romarnas konstruktion av »*actio libera in causa*« (i fransktalande länder här betecknad såsom »*ivresse recherchée*«), som utgår från gärningens effekt. I andra stater, t. ex. i Norge, införde man i strafflagen (§ 45) ett speciellt undantagsstadgande från de annars gällande straffbarhetsvillkoren eller tillräknelighetsföreskrifterna. Stundom konstrueras rusgärningen som kulpöst brott. I en del länder (Frankrike, England, Holland) överlämnas frågan åt domstolspraxis.

Så skiftande och komplicerade dessa konstruktioner eller stadganden än är, kan man dock i dag konstatera att frivillig berusning eller alkoholmissbruk knappast i något land enligt lag eller domstolspraxis principiellt befriar från straffrättsligt ansvar. I nyare lagar söker man övervinna de dogmatiska svårig-

heterna genom att kriminalisera rus som straffas trots gärningsmannens otillräknelighet såsom »Gefährdungsdelikt» (Schweiz art. 263, Grekland art. 192, Tjeckoslovakien § 186, Tyskland § 330a sedan 1933, Österrike § 523 sedan 1952, 1949 års italienska utkast art. 75; jfr även Danmark § 138). I alla dessa lagar är alkoholbrottet ett särbrott som kriminaliseras om gärningsmannen dolöst eller — ofta — även kulpöst genom alkoholförtäring försatt sig i »otillräkneligt tillstånd» och i detta begått straffbar gärning. Föreskrifterna överensstämmer med varandra beträffande såväl denna utgångspunkt som brottets konstruktion som »Gefährdungsdelikt», men företer i övrigt många olikheter. I Tjeckoslovakien (art. 187) gäller t. ex. strängare särbestämmelser om gärningsmannen är en person som över huvud tenderar till alkoholexcesser. Straffet skall i regel anpassas efter straffet för det i rus förövade brottet, alltså efter gärningens effekt, men lagen innehåller ofta vissa modifikationer, i Schweiz skall t. ex. alltid ådömas fängelse i stället för tukthus (art. 263 andra stycket), i Grekland (art. 193) är fängelse i 2 år högsta straff, i Tyskland och andra länder får straffet för brott mot § 330a aldrig vara »nach Art und Mass schwerer als die für die vorsätzliche Begehung der Handlung angedrohte Strafe».

Det patologiska ruset och delirium tremens likställes i de flesta länder genom lag eller domstolspraxis med sinnessjukdom.

Den andra straffrättsliga fråga som för lagstiftaren uppkommer oberoende av hans utgångspunkt är fylleriets kriminalisering. För frågan, huruvida fylleri på allmän plats skall vara straffbart, är i regel lämplighets- och opportunitetssynpunkter avgörande; ofta spelar även landets speciella dryckesvanor en viss roll. Fylleri är f. n. kriminaliserat i Sverige, Danmark, Finland, Norge, England, U.S.A., Frankrike (lag d. 1. okt. 1901), Holland (art. 426 och 453), Italien, Spanien (art. 570:3), Rumänien och Turkiet, däremot icke i bl. a. Tyskland, Österrike, Sovjetryssland och Schweiz. Särstadganden gäller ofta enligt ländernas trafik- eller motorlagar.

I alla länder, som icke känner till specifika påföljder mot alkoholbrottslighet utan åt domaren överlämnar att inom reaktionssystemet utmäta ett rättvist straff för den händelse brottet begåtts under inflytande av spritkonsumtion eller av en alkoholist, brukar problemet konkretiseras till frågan huruvida den akuta alkoholpåverkan eller alkoholists abnorma psykiska tillstånd vid straffmätningen skall anses som obefintlig eller som förmildrande eller ock straffskärpande omständighet. Många lagar innehåller särskilda stadganden; detta gäller som ovan nämnts i synnerhet för länder som straffar gärningen som »Gefährdungsdelikt». I en del länder anses totalt rus utgöra en förmildrande omständighet (Norge, Portugal), i Rumänien (art. 129) straffas gärningen lindrigare; i andra länder kan rus, sär-

skilt i fråga om kroniska alkoholister, medföra en straffskärpning (Italien, Brasilien). Ofta gäller på detta område olika föreskrifter vid totalt rus och vid enkel spritpåverkan. I Frankrike uteslöt man genom 1940 års lag (§ 3) vid rus tillämpningen av de eljest användbara föreskrifterna om förmildrande omständigheter, men lagen mötte så stark kritik att den upphävdes redan efter ett år. I några länder som känner till »förminskad tillräknelighet» är föreskrifterna härom icke tillämpliga vid berusning (Finland, Grekland, Tjeckoslovakien, Polen).

Påföljder som riktas mot alkoholistbrottslingen i preventivt eller socialt syfte kan icke sona, vedergälla eller »utplåna» den brottsliga gärningen och kan därför icke vinna plats i ett klassiskt orienterat reaktionssystem. Förbudet att besöka krog under viss tid har därför införts endast långsamt och under motstånd. Möjlighet för domstol att meddela ett tidsbestämt sådant förordnande existerar nu i Schweiz såsom bistraff (art. 56) samt i Brasilien (art. 98), Italien, art. 234 (endast kroniska alkoholister) och i Rumänien (art. 77); även i andra länder har emellertid möjlighet härtill öppnats genom att domstol kan ge anvisningar vid meddelande av villkorlig dom.

Speciella skyddsåtgärder mot alkoholmissbrukare inom reaktionssystemet kunde främst utveckla sig inom den anglo-amerikanska rättskretsen, i vilken frågan om straffets funktion aldrig mycket diskuterats. Bland kontinentala straffrättsreformatorer var särskilt v. Liszt en förkämpe för idén att införliva speciella påföljder mot alkoholbrottsling med det straffrättsliga reaktionssystemet. Än mer betydelsefullt var att i Enrico Ferris positivistiska italienska strafflagsutkast (1921) föreslogs, att alkoholistbrottsling med hänsyn till sin sociala farlighet skulle intagas på speciell arbetskoloni (art. 33). Redan långt före honom har schweizaren Carl Stooss i sitt första strafflagsutkast (1893) krävt att intagning på alkoholistanstalt skulle införas såsom särreaktion inom skyddsåtgärdernas system. Emellertid utgick Stooss' och senare schweiziska utkast från tvåspårighetens princip, så att intagning på avvänjningsanstalt skulle komplettera straffet; hos Ferri skulle sådan påföljd i lämpligt fall vara den enda av domare fastställda sanktionen.

På senare tid har kampen mot alkoholens sociala faror i många länder fått alltmer ökad intensitet. Nykterhetsvården har utbyggt eller moderniserats och alkoholistanstalternas omfattning och utrustning förbättrats. I samband därmed står i flera länder tillkomsten av en effektivare nykterhetslagstiftning.

Emellertid existerar här avsevärda skillnader. I Skandinavien anses det såsom givet att samhället vidtager lämpliga åtgärder mot varje person som missbrukar alkoholhaltiga drycker för att återföra honom till ett nyktert liv (1954 års svenska nykterhetsvårdslag § 1). Är någon i Sverige i sådan grad hemfallen åt

alkoholmissbruk att hjälpåtgärder, övervakning eller öppen vård visar sig gagnlösa, skall han på grund av sin samhällsfarlighet tvångsintagas på allmän vårdanstalt (§ 18). Detta stadgande saknar motsvarighet i vissa länder, ofta är tvångsintagning av alkoholist på vårdanstalt principiellt otillåten.

I Frankrike har t. ex. motviljan mot begränsningar av den under den stora revolutionen vunna individuella och medborgerliga friheten varit så stark, att varje administrativ tvångsintagning av alkoholist ansetts helt otänkbar med ett enda undantag som gäller samhällsfarlig alkoholist som är sinnesrubbad. I sådant fall äger prefekten enligt den gamla lagen den 30 juni 1938 om sinnessjukvård, vilken så sent som 1956 i nästan oförändrat skick införlivats med Code de la santé publique (art. 326), förordna att patienten skall tvångsintagas på någon anstalt. I andra fall må den som är berusad visserligen »arresteras« av polis men skall släppas så snart han är nykter.

Med hänsyn till de sociala faror som uppstår genom alkoholismen krävdes av ansvarsmedvetna franska organisationer och personligheter länge en lagstiftningsakt som möjliggjorde tvångsåtgärder mot samhällsfarliga alkoholister även om de inte begått brott och inte kunde anses vara sinnessjuka. Först så sent som den 15 april 1954 meddelades lagen sur le traitement des alcooliques dangereux pour autrui, som trädde i kraft den 11 maj 1955 och då kompletterades med tre tillämpningsdekret av samma dag. Samtidigt införlivades även denna lag med 1953 års Code de la santé publique (art. 355).

I lagen stadgas att varje för annan person farlig alkoholist skall ställas under hälsovårdsmyndigheternas tillsyn. Dessa har att till vederbörande judiciell eller administrativ myndighet avge rapport *dels* då vid polisundersökning eller i rättegång des *présomptions graves, précises et concordantes* framkommit, som visar att den misstänkte eller tilltalade kan befaras vara alkoholförgiftad, *dels* när vissa sjukhus- och tjänsteläkare utfärdat intyg. Hälsovårdsmyndigheten äger även *ex officio* ingripa med anledning av rapport från vissa befattningshavare inom socialvården.

I sådana fall där det anses möjligt att låta alkoholisten behålla sin frihet skall hälsovårdsmyndigheten söka genom övertalning få honom att bättra sig. Han skall då endast stå under tillsyn. I fall, då det inte anses möjligt att låta alkoholisten behålla sin frihet liksom i fall då övertalningsförsök misslyckats, skall han på begäran av en läkarkommission av allmänne åklagaren instämmas till civildomstol. Finner domstolen att alkoholisten är samhällsfarlig äger den besluta om hans internering. Interneringsbeslutet må, utan att verkställigheten därigenom hindras, överklagas hos vederbörande appellationsdomstol. Intagningen skall ske på särskilda anstalter (*centres de rééducation pour alcooliques*).

Har en farlig alkoholist i något brottmål anhållits, häktats eller för straffverkställighet intagits på fångvårdsanstalt (den franska termen »détenu« betecknar varje »individu incarcéré par ordre public«) skall han intagas på alkoholistanstalt först sedan han utskrivits från fängelset.

Beslutet om intagning på alkoholistanstalt avser en tid av sex månader. Genom förnyade beslut som fattas av civildomstolen i den ordning som ovan nämnts må interneringen förlängas med perioder om högst sex månader. Under interneringen må alkoholisten friges på försök efter anstaltchefens bedömande; interneringen skall upphöra så snart alkoholisten inte längre anses farlig.

Den intagne alkoholisten har alltid rätt att hos förenämnda läkarkommission begära att ånyo få inställa sig inför civildomstolen med yrkande om att bli utskriven. Läkarkommissionen skall inom två veckor överlämna framställningen jämte eget yttrande till allmänne åklagaren, som omedelbart skall anhängiggöra ärendet hos den civildomstol inom vars område alkoholistanstalten är belägen.

Lagen visar således att endast civildomstolen är behörig att förordna om alkoholistens intagning på anstalt samt att den intagne alltid är berättigad att inför domstol påfordra att frågan om hans frigivning prövas och avgöres.

Inom den franska straffrätten saknas varje möjlighet att tvångsintaga kriminell alkoholist. Detsamma gäller för Österrike, Bulgarien och Jugoslavien; alkoholistvård beror i dessa länder principiellt på alkoholistens medgivande. I andra stater är nykterhetsvården endast en organisatorisk del av sinnessjukvården, patienterna måste intagas på sjukhus eller speciell avdelning vid psykiatrisk anstalt (Italien, Brasilien, Rumänien, Turkiet); särskilda alkoholistanstalter saknas.

Även i andra länder som skapat särskilda tvångsåtgärder mot alkoholister står dessa helt utanför straffrätten. Kriminella och ej kriminella alkoholister behandlas där lika och domaren saknar befogenhet att förordna om nykterhetsvårdande åtgärder i sådana fall där sammanhanget mellan den tilltalades kriminalitet och alkoholvanor är evident. Den s.k. postdeliktuelle åtgärden mot alkoholist, d. v. s. den påföljd som anknyter till ett alkoholbrott, saknas i de flesta länder; i regel är kriminalvård och nykterhetsvård så strängt åtskilda att brottmålsdomaren är kompetent varken att självständigt meddela och fastställa nykterhetsvårdande och brottsförebyggande åtgärder eller att överlämna gärningsmannen till alkoholistvård.

Villkor för intagning på alkoholistanstalt.

Den viktigaste skyddsåtgärd som domstol äger vidtaga mot alkoholbrottsling är enligt alla de lagar som upptager speciella

påföljder mot sådana personer tvångsintagning på alkoholistanstalt. Då sådan åtgärd medför frihetsförlust som kan bli relativt långvarig, har i de flesta länder i lag fastställts snåva förutsättningar. Bland förutsättningar som uppställas kan nämnas:

- 1) gärningsmannens kroniska alkoholism,
- 2) visst brott,
- 3) kausalnexus mellan alkoholism och brott,
- 4) gärningsmannens farlighet,
- 5) påföljdens förväntade effektivitet.

Härtill kommer i några lagar gärningsmannens medgivande samt i andra länder åtgärdens subsidiaritet.

De flesta lagstiftare avstår från att begränsa personkretsen genom någon legal definition och överlämnar därmed åt domstol eller åt medicinsk sakkunskap att fastställa vem som är i behov av behandling i alkoholistanstalt. Termerna i de olika lagarna är skiftande men åsyftar i regel samma brottslingskategori. I Italien (art. 94) betecknas såsom vanedrinkare (*ubriaco abituale*) den som hänger sig åt spritkonsumtion och ofta är i berusat tillstånd (*in stato frequente di ubriachezza*), i Danmark (§ 72) skall gärningsmannen vara »forfalden til drukkenskab«, i England (1879 års *Habitual Drunkard Act* § 3 b) är villkor att han regelbundet dricker »intoxicating liquor«, i staten Connecticut, U.S.A., (*General Statutes of Connecticut* § 2720) skall han vara oförmögen att utan hjälp eller uppfostrande påverkan avstå från sin last. Dessa beskrivningar torde knappast säga mer än t. ex. den schweiziska strafflagen (art. 44) som allenast talar om »*Gewohnheitstrinker*«. Enligt schweizisk rättspraxis förutsättes »*krankhafte Neigung des Täters zu übermäßigem Alkoholgenuß*«,¹⁾ enligt den tyska högsta domstolens praxis²⁾ skall gärningsmannen så starkt behärskas av alkoholbegär att han ständigt faller undan för detta. S.k. kvartalssupare likställas med »*Gewohnheitstrinker*«. ³⁾

Några större skillnader i de olika ländernas rättspraxis torde knappast föreligga; problemet ligger i första rummet på det medicinska planet. I regel förutsättes ett sjukligt alkoholbegär eller alkoholförfall. Ett undantag förekommer i Turkiet (§ 527), där endast den som redan två gånger tidigare blivit straffad för alkoholbrott får anses som kronisk drinkare (om England se nedan). Tendensen går i riktning mot en elastisk tillämpning av bestämmelserna.

¹⁾ *Thormann — v. Overbeck*, Schweizerisches Strafgesetzbuch, bd. 1 s. 183.

²⁾ Bundesgerichtshof, Entscheidungen in Strafsachen, bd. 3 s. 340.

³⁾ Reichsgericht, Entscheidungen in Strafsachen, bd. 74 s. 218.

Den »postdeliktuelle« skyddsåtgärden förutsätter i motsats till den rent administrativa intagningen på anstalt, att ett brott har begåtts. I många lagar undantages dock vissa brottskategorier, vilket gäller särskilt i de länder som skiljer brotten efter svårhetsgraden. I Schweiz (art. 45) är t. ex. s.k. »Übertretung« undantagen, detsamma gäller Grekland (art. 71) och Italiens »contravvenzione«, Codice penale (art. 221) talar endast om »delitto«. I många andra länder (Danmark, Tjeckoslovakien, Polen, Portugal) existerar icke någon sådan begränsning, i Brasilien (lag d. 2 okt. 1941) inbegripes enligt ett särskilt stadgande även polisförseelser. Huruvida intagning må ske vid brott mot lagbestämmelser utanför strafflagen är ofta en tolkningsfråga. I Danmark besvaras frågan nekande för regelfallet,⁴⁾ men brott mot försorsloven eller motorloven kan enligt specialbestämmelser leda till afholdspålæg.

I Grekland skall för brottet kunna ådömas fängelse i minst 6 månader, dock med undantag för brott som begåtts i totalt berusningstillstånd (art. 71, 193). I Italien är bestämmelsen i Codice penale (art. 221 andra stycket), som alternativt möjliggör förordnande om övervakning i stället för intagning på vårdanstalt (casa di cura e di custodia), icke tillämplig, om det i ruset begångna brottet kan straffas med fängelse i 3 år. Det absolut otjänliga försöket och förberedelse till ej fullbordat brott är i Italien generellt strafflösa men kan föranleda skyddsåtgärder när fråga är om samhällsfarlig alkoholist (art. 49, 115). Detsamma gäller enligt den brasilianska lagen (art. 14, 27, 76) som influerats av den italienska Codice Rocco. I Schweiz (art. 44) kan vid ådömande av tukthus icke förordnas om intagning på alkoholistanstalt. Denna mycket kritiserade bestämmelse torde främst ha historiska skäl.⁵⁾

I Polen (art. 17) skall en totalt berusad gärningsman i princip frikännas på grund av otillräknelighet. Däremot torde uppfyllandet av brottets objektiva rekvisit vara tillfyllest för hans intagning på alkoholistanstalt; tolkningen av lagens ordalydelse (art. 79, 82) synes emellertid osäker.⁶⁾

Enligt dansk rätt (§ 72) kan afholdspålæg meddelas av domstolen även mot alkoholist, som på grund av sitt berusningstillstånd frikännts; bryter han mot sådana föreskrifter kan han straffas med hæfte eller fængsel intill 4 månader (§ 138:2). Intagning på »helbredelsesanstalt for drankere« kan icke ske enligt denna bestämmelse men väl enligt lagens allmänna föreskrifter om skyddsåtgärder, §§ 70 och 75. Desutom kan intagning på sådan

⁴⁾ Hurwitz, Den danske Kriminalret, del 3 s. 666.

⁵⁾ Jfr. Frick, Die Behandlung der Gewohnheitsrinker im schweizerischen Strafrecht, Aarau 1950 s. 54.

⁶⁾ Jfr. Andrejew-Lernell-Sawicki, Das Strafrecht der Volksrepublik Polen, Berlin 1952 s. 224.

anstalt alltid ske på administrativ väg med stöd av försorgsloven (§§ 316, 317).⁷⁾

I engelsk Common Law var utgångspunkten, att rus principiellt inte kan fria från straff (»drunkenness is no excuse for any crime whatever«); den alltjämt gällande regeln tolkas dock så, att rus inte utesluter »tillräknelighet« men under vissa villkor »skuld«. I regel presumerades enligt äldre engelsk doktrin skuld vid berusning; rättspraxis sade att frivillig berusning är ett »malum in se«. Man gick ut från fiktionen att gärningsmannen som beslutar sig att dricka också beslutar sig för de brottsliga handlingar som begås under alkoholpåverkan (mens rea).

I modern engelsk rätt anlägges nya synpunkter och möjlighet finns till vissa variationer. I många nya lagar krävs »dolus directus« (specific intent). Så är en tjuv enligt engelsk lag (Larceny Act, 1861) straffbar endast om han tar en främmande sak »with intent to steal«; vid brott mot person räcker däremot »malice aforethought«, d. v. s. dolus directus är icke nödvändig utan även »felonious intent« (dolus indirectus) kan medföra straffrättsligt ansvar om kausalitet föreligger. Detta har inverkat även på behandlingen av rusgärningar i engelsk doktrin och domstolspraxis (se Director of Public Prosecutions v. Beard, 1920).⁸⁾ Frivillig berusning (voluntary drunkenness) kan således under vissa omständigheter befria från straff. Detta gäller icke endast för totalt rus som kan utesluta varje »intent«⁹⁾ utan även för stark spritpåverkan som faktiskt utesluter »specific intent«. Denna av Stephen redan 1894 skapade »exculpatory doctrine« gäller numera även i många amerikanska delstater. Rus kan ibland utesluta straffansvar men utgör i regel icke förmildrande omständighet.

Den engelska lagstiftningen mot kroniska alkoholister är gammal och särartad. Det finns två självständiga lagar, Habitual Drunkards Act, 1879 och Inebriates Act, 1898; den första förutsätter för sin tillämpning egen ansökan från alkoholisten, den andra att ett brott har begåtts.

Habitual Drunkards Act känner icke till något tvång; intagning på alkoholistasyl (retreat) kan allenast ske om alkoholisten i förväg inlämnat skriftlig ansökan. Han bestämmer själv uppehållets längd men är sedan bunden vid sitt medgivande. Det ligger i den engelska rättsvårdens särart, att intagningen ändå endast kan ske genom beslut av domare. Den sökande skall inför domstolen bevisa, att han är alkoholist och att han är farlig för sig eller andra. Hans alkoholism och hans farlighet kan manifesteras

⁷⁾ Se *Hurwitz*, l. c. s. 672.

⁸⁾ Jfr. *Harris* Criminal law 19 uppl. 1954 s. 34 f.

⁹⁾ Se *Kennys* Outlines of Criminal Law 17 uppl. 1958 s. 58; denna fråga är dock omtvistad i engelsk doktrin.

sig i ett brott, men ett sådant brott är icke någon förutsättning, d. v. s. förekomsten av brott är varken positivt eller negativt villkor för intagning på »retreat». Intagning kan ske även då sökanden är tidvis farlig (at time dangerous). För att intagas på sådan asyl måste sökanden inkomma med ett intyg av minst två personer som betygar hans egenskap av alkoholist i lagens mening. Domaren skall besluta om intagning, om han är övertygad om riktigheten av intygets innehåll och sedan han klargjort för sökanden de konsekvenser intagningen medför (frihetsförlust för viss tid, lydnadsskyldighet m. m.). Lagen är icke tillämplig på sinnessjuka eller könssjuka personer och icke heller vid delirium tremens.

Inebriates Act (sec. 1, 2) tillämpas vid tvångsintagning av farliga alkoholister och är därför den viktigare lagen. Indikationen för gärningsmannens farlighet är att han begått visst alkoholbrott. Brott som härvid kan komma i fråga uppräknas i lagens bilag (First Schedule); hit hör rattfylleri, självmordsförsök samt bärande av vapen i beruset tillstånd. Ett enda brott räcker icke; enligt sec. 2 skall alkoholisten inom de senaste två åren ha blivit dömd för alkoholbrott minst tre gånger. Tvångsintagningens villkor är således i motsats till kontinental lagstiftning snävt begränsade. Criminal Justice Act, 1948, kompletterar dessa lagar genom bestämmelserna om probation och discharge. Lagen innehåller dock inga andra specialföreskrifter mot alkoholister.

Enligt samtliga lagar måste direkt eller indirekt kausalitet föreligga mellan alkoholism och brott. Ett indirekt samband föreligger, om spritmissbruket har lett till defekter eller karaktärsförändringar som förorsakat gärningsmannens kriminalitet. Många lagar kräver ett direkt samband (Danmark, Italien, Brasilien, Tjeckoslovakien samt Inebriates Act i England). I Tyskland antar rättspraxis att kausalitet även föreligger om någon begår förmögenhetsbrott för att köpa sprit.¹⁰⁾

Den viktigaste indikationen är här som vid alla skyddsåtgärder gärningsmannens farlighet. Lagtexterna ger dock icke mycket stöd för begreppets tolkning. I regel likställas farlighet med återfallsrisk, t.ex. i schweizisk doktrin.¹¹⁾ Frågan huruvida social farlighet av annat slag kan vara tillfyllest, t.ex. om prognosen tyder på andra asociala yttringar, berörs i allmänhet inte i strafflagarna. I Tyskland nämnes farlighet över huvud icke i lagen. Enligt rättspraxis skall intagning på anstalt vara en ultima ratio, när alla andra förebyggande åtgärder såsom öppen vård anses otillräckliga. Den tyska strafflagen (§ 42 c, stiftad 1933) talar om

¹⁰⁾ Jfr. *Schönke-Schröder*, Strafgesetzbuch-Kommentar, 9 uppl. 1959 s. 172.

¹¹⁾ *Ger mann* i Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1946 s. 168.

nödvändigheten att »ihn an ein gesetzmässiges und geordnetes Leben zu gewöhnen« (samma ord användes vid villkorlig dom och villkorlig frigivning). Den svenska mera omfattande indikationen i 1954 års nykterhetsvårds lag (§ 19:1) »farlig för annans personliga säkerhet eller kroppsliga eller själsliga hälsa eller för eget liv« förekommer icke i främmande strafflagar. Endast 1936 års finska lag om alkoholister följer svensk princip (§ 1). Den engelska Habitual Drunkards Act, som liksom den svenska och finska lagen icke förutsätter begående av brott, nämner även gärningsmannens farlighet för sig själv samt hans oförmåga att sköta egna angelägenheter (13 b:3).

I Norge är 1900 års lag om løsgjængerer, betleri og drukken-skab (kompletterad av rusdricksloven) alltjämt tillämplig. Den innehåller straffstadganden vid sidan om intagning på tvangs-arbeidshus eller kuranstalt, men står utanför straffeloven. Lagen utgår därför från en mera vidsträckt indikation och innesluter även andra asocialitetsytringar än brott mot strafflagen. Tvångs-intagning får i Norge ske (§§ 17, 18) om någon »i beruset tilstand forstyrrer den almindelige fred og orden eller den lovlige færdsel eller forulemper eller voldter fare for andre« (§ 17), men även försummad underhållsskyldighet och bettleri på grund av sprit-missbruk kan medföra intagning (§ 19).

I rättspraxis händer det ibland att man presumerar den kroniska alkoholists samhällsfarlighet, vilket i regel icke utgör någon faktisk skillnad. Enligt lagarnas text måste dock farligheten alltid vara konkret föreliggande. Enligt den italienska strafflagen (art. 204) skall domaren således pröva den aktuella farligheten om domen meddelas 5 år efter brottets begående.

Att intagningens effekt kan förutses brukar icke nämnas i lagen men torde i de flesta länder vara självklart. Ibland kan med hänsyn till brottslingens ålder eller andra omständigheter (dödlig sjukdom, tidigare erfarenheter m. m.) anstaltsbehandlingen beräknas vara utan verkan; i sådant fall skall domstolen icke förordna om denna påföljd, ty den kan icke vara nödvändig i lagens mening.¹²⁾

Förhållande mellan straff och intagning på alkoholistanstalt.

Som bekant är det dualistiska (tvåspåriga) systemet alltjämt förhärskande utanför Skandinavien. Visserligen har de flesta europeiska länder under de senaste tjugo åren införlivat skydds-åtgärder med det straffrättsliga reaktionssystemet, men skydds-åtgärd får i regel aldrig ådömas i stället för straff utan skall

¹²⁾ Se angående tysk praxis Reichsgericht i Juristische Wochenschrift 1936 s. 452, angående schweizisk praxis *Thormann — v. Overbeck* l. c. s. 183.

verkställas kumulativt, d. v. s. efter straffets avtjänande. Skälen härför ligger i världsåskådningsmässiga eller dogmatiska synpunkter; straff skall vara en repressiv, skyddsåtgärd en profylaktisk åtgärd, den ena kan inte ersätta den andra.

I den mån de redan nämnda länderna över huvud upptagit »postdeliktuella» påföljder mot alkoholister i reaktionssystemet, skall dessa således komplettera straffet. Straffet är det primära, intagningen på alkoholistanstalt det subsidiära. Det mest konsekventa exemplet på detta område torde vara Italien. Enligt Codice penale (art. 221) får en alkoholist intagas på alkoholistanstalt (casa di cura e di custodia) endast om annan frihetsberövande sanktion inte skall eller får ådömas. I Italien får således en alkoholbrottsling överlämnas till behandling i en speciellt lämplig anstalt endast om intagning på lantkoloni eller arbetshus (art. 218) icke kommer i fråga; de två italienska kategorierna av vanförflyktare skall därför aldrig intagas på alkoholistanstalt. Detta utesluter emellertid inte att någon avvänjningsbehandling kan ske även i anstalt för kroniska brottslingar, men dessa anstalter är inte psykiatriskt orienterade specialanstalter för alkoholister utan har endast särskilda avdelningar (jfr art. 221:3). Principen att intagning allenast kompletterat straffet är förhärskande även i Spanien (ley de vagos y maleantes den 25 april 1933 art. 4), i Turkiet (§ 573), Rumänien (art. 73), Polen (art. 82), om inte gärningsmannen frikänts på grund av otillräcklighet (se ovan), Brasilien (art. 82), som tämligen noga följer det italienska exemplet, Tyskland (§ 42 c) och Grekland (art. 71:2). I Portugal skall enligt författningen (art. 124) straffrätten tjäna »defensa de la sociedad», men intagning på alkoholistanstalt kan endast ske kumulativt efter straffet. Sådana anstalter är för övrigt fåtaliga i Portugal.

Även sådana länder som ännu icke infört speciella skyddsåtgärder mot alkoholbrottslingar utan endast förutsatt detta i vissa lagutkast utgår från den dualistiska principen; detta gäller även Österrike. Däremot skall enligt 1949 års italienska utkast (art. 205) den ovan nämnda subsidiaritetsklausulen för intagning på »casa di cura e di custodia» bortfalla.

Danmark, som annars kan anses såsom enspårigt orienterat, är här inte absolut konsekvent. Intagning på »helbredelsesanstalt for drankere» är enligt § 73 en fakultativ åtgärd och följer alltid straffet. *Hurwitz* skriver härom att den gällande strafflagen i denna fråga »undtagelsesvis har akcepteret et tosporet sanktions-system med to arter af frihedsberøvelse følgende ovenpå hinanden» och betecknar detta såsom en »lidet rationel ordning». Emellertid kan intagning på dansk alkoholistanstalt kombineras med villkorlig dom och sålunda verkställas omedelbart efter

¹³⁾ l. c. s. 670.

domen. Därjämte finns i Danmark möjlighet för domstolen att förordna om gärningsmannens intagning på arbeidshus, och denna påföljd ersätter alltid straffet (§ 62). Till indikationerna för en »dom til arbeidshus« hör enligt § 62:4 »forbrydelse under påvirkning af spirituøse drikke«, och i sådant fall förutsättes icke av lagen att gärningsman, som är hemfallen åt alkoholmissbruk, redan tidigare blivit straffad eller att brottet eljest skulle förskylla strängare straff än böter eller hæfte. Emellertid skriver Hurwitz att »det kan dog vanskeligt tænkes, at de ovenfor omtalte almindelige forudsætninger for anvendelse af § 62 skulle være til stede overfor en førstegangs lovovertræder«. ¹⁴⁾

I Norge är såsom redan nämnts lagen den 31 maj 1900 om Lös-gjænger, betleri og drukkenskap tillämplig. Bryter någon mot lagens föreskrifter om »drukkenskap« (§§ 16, 17) och »jevnlige misbruger berusende drikke« så »kan retten i dommen efter påstand fra påtalemyndigheden bemyndige denne til å sette ham i tvangsarbeidshus eller i en kuranstalt som Kongen har godkjent« (§ 18). Sker sådan intagning, bortfaller det ådömda fängelsestraffet eller ännu icke betalda böter (§ 18:3). Åtalsmyndighet äger uppskjuta beslutet om tvångsintagning intill ett år efter det domen vunnit laga kraft eller »efterat domfelte er løslatt fra en samtidig eller tidligere idømt fengselsstraff«. Villkor här för är att synnerliga omständigheter ger anledning att »stille domfelte på prøve«; han måste i så fall lämna ett skriftligt »afholdsløfte« eller bli medlem i nykterhetsförening eller frivilligt uppsöka alkoholistanstalt (§§ 18:4, 28). I stället för tvangsarbeidshus kan den dömde intagas på »redningshjem« eller liknande godkänd anstalt (§ 18:7). Domstolen äger även i fall, då någon på grund av alkoholism gjort sig skyldig till betleri eller försummat sin underhållsskyldighet mot anhöriga och för detta straffas med fängelse (intill 3 månader), bemyndiga åklagarmyndigheten att tvångsintaga den dömde på tvangsarbeidshus eller kuranstalt (§ 19). Också i detta fall torde fängelsestraffet kunna bortfalla. ¹⁵⁾

Särskilt elastiska är stadgandena i detta hänseende i Schweiz; man talar där om »Vikariieren« av straff och skyddsåtgärd. Principiellt gäller även i Schweiz tvåspårighet, domaren skall döma alkoholistbrottslingen kumulativt både till frihetsstraff (ej böter och ej tukthus, se ovan) och till anstaltsintagning. Först skall straffet verkställas. Emellertid äger domaren, »wenn der Zustand des Verurteilten es geboten erscheinen lässt«, förordna om anstånd med straffets verkställighet och den dömdes omedelbara intagning på anstalt. Före den intagnes utskrivning från anstalten skall domaren pröva, om straffet skall verkställas eller helt

¹⁴⁾ I. c. s. 633.

¹⁵⁾ Jfr. *Skete*, Den norske strafferett, s. 547.

eller delvis efterges. Anstaltsstyrelsen skall yttra sig om denna fråga.

Avgörandet huruvida skyddsåtgärden skall verkställas före straffet eller ej, ankommer således i Schweiz på domarens diskretionära prövning och det samma gäller för straffets eventuella eftergivande efter utskrivningen. I tillämpningen medverkar emellertid en specialutbildad läkare, eftersom domstolarna brukar anlita medicinsk sakkunskap för att fastställa om anstaltsbehandling kan anses lämplig och lovande. Visar det sig att gärningsmannen är i behov av omedelbar anstaltsbehandling, anses domaren skyldig att förordna om anstånd med straffverkställigheten.¹⁶⁾

Är en gärningsman på grund av kroniskt spritmissbruk psykiskt så rubbad att hans botande vid vistelse på alkoholistanstalt (maximitid 2 år) icke kan förväntas, återstår för den schweiziske domaren möjligheten att förordna om hans intagning på »Heil- und Pflegeanstalt« (art. 15).

Anstaltsvistelsens längd.

I de flesta länder har fastställts en maximitid för anstaltsbehandlingen från 18 månader (Norge, Danmark) till 3 år (England). Normalfallet torde vara 2 år (Schweiz, Tyskland, Grekland, Polen m. fl.). I några lagar är minimitiden bestämd till 6 månader (Italien, Brasilien, Turkiet), i andra saknas varje tidsbegränsning (Spanien, Tjeckoslovakien). Ibland gäller speciella föreskrifter för recidivister (Norge, Danmark), i Portugal får tvåårstiden förlängas med två år i sänder tills patienten icke längre anses farlig.

I de flesta länders praxis uppmjukas bestämmelserna om tidsbegränsningen genom villkorlig frigivning, vilken ofta är regel och förenas med övervakning och andra lämpliga föreskrifter. Brott mot sådana föreskrifter brukar medföra återintagning på anstalt, vilken dock icke får överskrida den absoluta maximitiden. Måste maximitiden utnyttjas, torde ofta föreligga presumption för obotlighet, och den högsta gränsen anses av många praktiker såsom oelastisk.¹⁷⁾

Kompetent myndighet.

I alla länder i vilka »postdeliktuell« skyddsåtgärd ingår i påföljdssystemet är det domaren som förordnar om intagning på alkoholistanstalt. Ett undantag bildar Norge, där domstolen äger bemyndiga åklagarmyndigheten att besluta om tvångsintagning

¹⁶⁾ Se *Haflter*, Lehrbuch des Schweizerischen Strafrechts, Allg. Teil s. 405, *Frick* l. c. s. 71.

¹⁷⁾ Se *Heuermann* i *Materialien zur Strafrechtsreform*, 1954 s. 226.

(se ovan). Något överlämnande till alkoholistvård genom domaren existerar hittills icke utanför Skandinavien. I England är domaren behörig även i sådana fall, där något brott inte begåtts och alkoholisten frivilligt ansöker om intagning (Habitual Drunkards Act, se ovan). Har ett alkoholbrott begåtts och förordnar domaren om intagning på godkänd anstalt (certified reformatory), förutsättes att styrelsen tillstyrkt detta (Inebriates Act, 1898).

Utskrivning före längsta tidens utgång sker likaledes i de flesta länder genom domstol. I Schweiz beslutar den kantonala justitiemyndigheten härom, i Danmark justitsministeren, i några amerikanska delstater anstaltsstyrelsen. I Italien (art. 207:3) är domaren behörig att besluta men även justitieministern äger förordna om utskrivning; detsamma gäller Home Office i England. I Brasilien (art. 81:3) äger den administrativa myndigheten hemställa hos domaren om prövning av den intagnes farlighet före längsta tidens utgång.

Narkomaner.

I nästan alla länder jämställas alkoholister och narkomaner. I regel sker detta i samma lagrum, men stundom i ett särskilt stadgande, vari föreskrifterna om behandling av alkoholister åberopas (Schweiz art. 45). Alkoholistanstalt ersättes med avvänjningsanstalt. I många europeiske länder existerar sådana anstalter eller ock motsvarande specialavdelningar inom statliga sjukhus.

Gerhard Simson.